

Česká a slovenská komparatistika v „mezičase“ (příprava XXIII. kongresu AILC/ ICLA)

Miloš Zelenka (České Budějovice)

Abstrakt

Studie analyzuje aktivity Výkonného výboru AILC/ICLA před pořádáním XXIII. kongresu (24.–29. 7. 2022 v gruzínském Tbilisi), který se bude konat prezenčně i virtuální formou. Tematika kongresu bude zaměřena na výzkum globálního fenoménu světové literatury z pohledu terminologického a semantického vymezení. Studie rovněž informuje o činnosti Česko-slovenské asociace komparatistů od posledního kongresu 2019 v čínském Macau, zejména o přípravě anglicky psaného čísla *World Literature Studies* (2/2022) s názvem *Světová literatura z pohledu „malých“ a „velkých“ literatur*. Číslo chce zobecnit historické zkušenosti středo- a východoevropských literatur, z nichž se jednotlivé texty stávají „světovými“ odlišným způsobem než díla z tzv. velkých literatur využívajících ekonomický tlak a hegemonii angličtiny. Spolu s tím číslo připomene lokální tradice výzkumu světové literatury ve střední a východní Evropě.

Klíčová slova

XXIII. kongres AILC/ICLA 2022; Česko-slovenská asociace komparatistů; světová literatura; „velká“ a „malá“ literatura; globalizace

Abstract

Czech and Slovak Comparative Literature Between Congresses (in Preparation for the 23rd AILC/ICLA Congress)

The paper surveys the activities conducted by the AILC/ICLA Executive Committee in the run-up to the 23rd AILC/ICLA Congress, held as a hybrid event in Tbilisi, Georgia, from 24–29 July 2022. Its main focus is research into the global phenomenon of the world literature from the perspectives of terminology and semantics. Moreover, it provides information on the activities of the Czech-Slovak Association of Comparatists following the 2019 Congress held in Macao, China, specifically, on the preparation of the English version of *World Literature Studies* (2/2022), entitled *World Literature from the “small” and “great” literatures*. The legitimate purpose of this volume is to objectify the historical experience of Central and East European literatures, where particular texts gain “world” repute otherwise than the ‘great’ works that can rely on economic pressure and the linguistic hegemony of English. Conjointly, it will bring honour to the vernacular tradition of literary researches into world literature in Central and East Europe.

Key words

the 23rd AILC/ICLA Congress 2022; Czech-Slovak Association of Comparatists; World Literature; “small” and “great” Literatures; Globalization

Když se loučili účastníci XXII. kongresu AILC/ICLA v červenci 2019 v čínském Macau, kuloárově si stěžovali na několikadenní přerušení sjezdového jednání v důsledku tropického tajfunu, nicméně optimisticky doufali, že i přes výpadek řady referátů (mnozí badatelé totiž cestovali přes půlku světa, aby pak ve zkrácené formě přednášeli pouze několikařádkové teze) přípravu budoucího setkání za tři roky ve vnitrozemském, gruzínském Tbilisi neohrozí žádná nepříznivá vnější okolnost. V ten moment nikdo netušil, že přijde nečekaná pandemická situace, která systémově naruší nejen vědecké kontakty, ale i běžný život po celém světě. Nově zvolený zhruba třicetičlenný Výkonný výbor AILC/ICLA v červenci 2019 v čele s prezidentkou Sandrou Bermannovou z Princetonu stál před rozhodnutím, zda pořádání kongresu v Tbilisi odvolat či ponechat, anebo jen realizovat v onlinové podobě digitální komunikace. Už toto složité rozhodování implikovalo novou situaci pro komparatistiku jako takovou a pro srovnávací literární vědce, kteří se díky potěšení z plurality jazyka a literárních výtvorů oprávněně považují za zprostředkovatele dialogu mezi humanitními vědami. Především šlo o otázku, jak prakticky realizovat intelektuální vazby, vzájemné akademické debaty a inspirace v tomto „mezičase“, kdy produkci a šíření textů poznamenala, jak řekla ve svém úvodním slovu květnového bulletinu 2021 Asociace Sandra Bermannová, „na jedné straně temná doba pandemií, ekonomické krize, systémový rasismus a nadbytek nerovnosti ve světě, na straně druhé napětí inovací, změn a nadějí do budoucnosti“.¹ Činnost AILC/ICLA rovněž vyžadovala schválení běžné administrativní agendy, tj. elektronickým hlasováním schválit přípravné zprávy tajemníků, pokladníků jednotlivých kontinentů, a hlavně reagovat na zprávy předsedů národních asociací a předsedů výzkumných výborů, v podstatě tematických komisí. Bylo též nutné zasáhnout do stanov, které by měly umožnit na budoucím kongresu digitálně volit nové předsednictví. Lednová a červnová schůzka tohoto výkonného výboru realizovaná v tomto roce, jichž se virtuálně účastnili i tři slovanští zástupci (Polák Adam F. Kola, Slovinec Marko Juvan a předseda Česko-slovenské asociace komparatistů Róbert Gáfrík) přinesly konkrétní závěry, s nimiž by se měla seznámit širší česká a slovenská literárněvědná veřejnost.

Předně třeba uvést, že XXIII. kongres se bude konat ve dnech 24.–29. 7. 2022 v gruzínském Tbilisi v prostorách tamní státní univerzity, a to hybridní formou: digitálně a prezenčně v případě příznivých bezpečnostních podmínek. Přihlásit se je sice možné i individuálně (např. pro nečleny asociace), ale byla doporučena forma zabezpečit si účast jako řádní členové prostřednictvím národních asociací.² Gruzínští pořadatelé v této souvislosti v registračním formuláři uvedou zaškrťávací políčko, v němž zájemci budou deklarovat, zda jsou řádnými členy asociace přes národní sdružení, anebo si zaplatí svůj individuální členský poplatek. Ten by se měl od včasné po pozdní registraci (od současnosti až do března, resp. června 2022) pohybovat při fyzické účasti od 120 eur až do 190 eur, u studentů a začínajících vědeckých pracovníků od 40 do 70 eur, v online formě od 100 do 140 eur. Je logické, že registrační poplatky v online podobě budou nižší než

1 BERMANN, Sandra: *Un message de notre Présidente*. AILC-ICLA Newsletter, 2021, č. 8, s. 19, 15. 5. (překlad M. Z.).

2 Veškeré informace včetně přihlášky zájemci naleznou na již zpřístupněných webových stránkách AILC/ICLA – <https://icla2022-tbilisi.ge>.

sazby za osobní účast „tváří v tvář“. Gruzínský organizační výbor proto stanoví datum (pravděpodobně únor – březen 2022), do kterého padne definitivní rozhodnutí, zda konání nebude omezeno jen na virtuální komunikaci. K zásadnějším novinkám patří možnost skromné finanční podpory pro začínající vědce (kongres v Tbilisi by měl schválit vytvoření mezinárodního fondu pro mladé vědce spravovaného Komisí pro ocenění). Mladým vědcům je rovněž určeno vydávání ročenky Recherche littéraire/ Literary Research, která vychází v angličtině a francouzštině pod redakcí zkušeného belgického komparatisty Marca Mauforta. Od roku 2023 by se měla transformovat v časopis, tematicky zaměřený na klíčové okruhy pluralitního srovnávacího myšlení o literatuře, v němž se budou publikovat i nevyžádané, delší recenzované příspěvky, které budou informovat o stavu a perspektivách komparatistických studií v jednotlivých regionech a v jejich institucionální a oborové kooperaci. Uzávěrka čísel pro rok 2023 určených pro prezentaci začínajících komparatistů byla stanovena na 1. 2. 2022.

Asociace také zaštitila rozsáhlou řadu zajímavých komparativních titulů, z nichž lze namátkově uvést např. vydání rozsáhlé prestižní publikace iniciované Koordinačním výborem dlouhodobě realizované série *Srovnávací historie literatury v evropských jazycích*, a to pod názvem *Mapping Realism. Vol. I. From Landscapes of Realism: Rethinking Literary Realism in Comparative Perspectives* (eds. Dirk Göttsche – Rosa Mucignat – Robert Weninger, Amsterdam: John Benjamins, 2021). První díl této interdisciplinární publikace, do níž přispěli renomovaní badatelé jako Thomas Pavel, Galin Tihanov, Robert Weninger, Ann Caesar, Stephen Roberts ad., mapuje realistická paradigmat, která byla zformulována zhruba v polovině 19. století a která esteticky a hodnotově proměnila „literární krajinu“ celého světa. Pět úvodních kapitol a dvacet pět případových studií kriticky reinterpretovaly tato paradigmat, jež chápou jako soubor literárních a uměleckých postupů realizovaných napříč časem, prostorem, kulturami a médii. Sjednocujícím rysem se zde stávají kulturologické a interdisciplinární reflexe o tomto fenoménu, který časově i myšlenkově po roce 1900 pokračuje a reaguje na západní modernu. Autoři jednotlivých studií si především kladou otázky, proč realismus dosáhl takového rozmachu prostřednictvím konstituování spisovných národních jazyků, do jaké míry zůstala realistická poetika v centru umělecké tvorby a populární kultury počátkem 20. století a také, zda můžeme přehodnotit realismus z komparativní perspektivy 21. století. Za připomenutí stojí i projekt zabývající se pozicí a vnímáním „evropské“ identity šířené prostřednictvím mediálních a uměleckých textů *The Idea of Europe: the Clash of Projection* (eds. Vladimir Biti – Joep Leerssen – Vivian Liska, Leiden: Brill, 2021), do něhož přispěli např. Vladimir Biti, Lucia Boldrini, César Domínguez, Aage Hansen-Löwe, Joep Leerssen, Vivian Liska ad.). Zhruba desítkou příspěvků zkoumá z různých sociálních, politických, kulturních a literárních pohledů samotnou myšlenku Evropy, jejího duchovního jádra, které bylo zastíněno dlouhou historií a současnou krizí europocentrismu i mimoevropským vývojem. Literární vědu v Indii včetně rozličných tradic komparativního myšlení, které odrážejí jedinečné jazykové a kulturní transakce, zajímavě prezentuje rozsáhlá antologie s úvodními přehledovými studiemi vydaná s podporou Asociace pro srovnávací literaturu v Indii (CLAI) *Literary Criticism in India: Texts, Trends and Trajectories* (ed. E. V. Ramakrishnan, New Dilli: Sahitya Academia, 2020). Indická komparatistka Chandra Mohan v rozhovoru pro AILC/ICLA

Newsletter vyzdvihla Indii jako zajímavý dynamický prostor pro srovnávací literatury se specifickým kulturním substrátem. Rovněž upozornila na politickou a sociální diverzitu této oblasti, kde singulární stát zahrnuje množství národů a jazyků sdílených přes hranice: „V Indii tudíž sdílíme pandžábský jazyk, literaturu a kulturu s Pákistánem, bengálštinu s Bangladéšem, tamilštinu se Šrí Lankou, nepálštinu s Nepálem atd.“³Antologie proto přináší reprezentativní „vhled“ do indické literární teorie v kontextu jihoasijského regionu.

Tematika kongresu byla známa již od roku 2019 – *Re-Imagining Literatures of the World: Global and Local, Mainstreams and Margines* (Re-imaginace světových literatur: globální a místní, dominantní modely a okraje). Tento název navazuje na dlouhodobou tradici zkoumání nejrůznějších aspektů globálního fenoménu světová literatura v jeho terminologických a sémantických konotacích. Široce koncipované téma umožňuje subsumovat celou škálu obecnějších i dílčích otázek, které by se měly stát předmětem kritických diskusí. Jedná se o podtémata jako menšinové literatury, postavení tzv. malých národních literatur v systému globalizace, koloniální, postkoloniální, dekoloniální a nekoloniální zkušenosti v literární komunikaci, slova a obrazy překračující literární a kritické hranice, gender a sexualita v současném písemnictví a kultuře, post-sovětský literární prostor a svět po studené válce, digitální kultura: média, transmédia a intermédia. Vlastní platformu získají i podtémata jako literární a kulturní paradigmaty Západu a Východu a také problematika globálního Jihu a globálního Severu. Speciální zasedání sjednocené názvem *Srovnávací literatura a sociální spravedlnost*, které zaujme jedinečné místo ve formátu kongresu, umožní účastníkům diskutovat o literatuře a textech, které čelí např. výzvám antropocénu či výzvám rasového rozdělení a obecně jazykovým výzvám. Bez ohledu na tato témata účastníci mohou v případě schválených skupinových sezení předložit vlastní návrhy, které by však měly aspoň volně korelovat s dominantní ideou kongresu. Pracovními jazyky se tradičně stanou angličtina a francouzština a jazyk pořádající země, tj. gruzínština, zatímco publikované příspěvky pro kongres by měly být předloženy výhradně v angličtině či francouzštině.

Česko-slovenská asociace komparatistů, která byla na XXI. kongresu AILC/ICLA ve Vídni 2016 znovu přijata za řádného člena Mezinárodní asociace srovnávací literatury, předpokládá, že její registrovaní členové po zaplacení poplatku ve výši 10 euro ročně přijedou do Tbilisi v dostatečném počtu. Středoasijská lokalizace místa konání umožňuje pro české a slovenské účastníky přímé letecké spojení z Prahy či Vídně, anebo s jedním přestupem v Moskvě. Symbolická částka 10 euro jde prostřednictvím asociací přímo do rozpočtu Mezinárodní asociace, čímž potvrzuje členství v této organizaci. Podle nových pravidel doktorandky a doktorandi mohou získat členství v AILC/ICLA bez uhrazení členského poplatku, postačuje jen nahlásit jméno a e-mailovou adresu předsedovi Róbertu Gáfríkovi, který tyto kontaktní údaje zapíše do oficiálního seznamu členů AILC/ICLA. Tato komunikační strategie vychází z transparentní snahy Výkonného výboru Mezinárodní asociace, který chce oslovovat své členy přímo. Prostřednictvím e-mailové adresy bude rovněž možné zúčastnit se voleb vedení AILC/ICLA, které probíhají pravidelně v době konání sjezdu jednou za tři roky. Asociace proto kromě své již

3 AILC-ICLA Newsletter, 2021, č. 8, s. 26, 15. 5. (překlad M. Z.).

vzpomenuté ročenky *Recherche littéraire/Literary Research* vydává pravidelný AILC/ICLA Newsletter, který přímo zasílá svým členům a který přináší množství zajímavých informací.

Výkonný výbor AILC/ICLA na svých zasedáních rovněž řešil i výběr místa budoucího kongresu v roce 2025. Vycházel ze zásady rotace zeměpisné lokaci kongresu a také z pravidla, že kongres by měla organizovat vědecky uznávaná univerzita, nikoli komerční subjekt. Rozhoduje, samozřejmě, i pragmatická ochota univerzit pustit se do takto náročného podniku, který předpokládá účast až dvou tisíc badatelů z celého světa. Důležité je proto, aby výkonný výbor měl ve svém středu zastoupeny významné zástupce komparativního myšlení ze všech kontinentů. Jestliže předběžné nabídky zatím přišly od profesionálních organizátorů (Austrálie, Kanada, Maďarsko, Nizozemsko, Sjednocené arabské emiráty – Abu Dhabí, Skotsko), větší šanci na úspěch mají deklarované zájmy z akademického prostředí. První nabídku představuje návrh z Koreje uspořádat XXIV. kongres AILC/ICLA v Soulu (HUFS University of Foreign Studies) na téma s názvem *Literatures in the Era of Hyperconnectivity: National Literatures, Comparative Literature and Technology* (Literatury v éře hyperkonektivity: národní literatury, srovnávací literatura a technologie). Druhý vážný návrh Výkonný výbor AILC/ICLA obdržel z Řecka od Aténské univerzity spolupracující s dalšími univerzitními městy (ve vzdálenosti do 180 km od Atén) na dnes mediálně frekventované téma *Littérature et maladie/Maladie de la littérature* (Literatura a nemoc/nemoc literatury) s tím, že by se tradičně letní termín vzhledem k horku a turistické sezoně posunul až na konec září 2025. Zároveň indiští členové výkonného výboru v čele s Chandrou Mohan předběžně deklarovali ochotu zorganizovat budoucí kongres v Indii (poslední kongres v Indii se konal před více než třiceti roky v Dillí 1990) s tím, že by mohl být uspořádán v Dillí, nebo v Kalkatě a v Hajdarábádu. Tematika zatím nebyla specifikována, neboť Indická asociace komparatistů svůj zájem tematicky konkretizuje a návrh oficiálně předloží k posouzení do 1. 12. 2021.

Vedle debat o místě budoucího kongresu Výkonný výbor AILC/ICLA také diskutoval o ideálním nastavení modelu komparativních studií z institucionálního a tematického pohledu. Americký komparatista Haun Saussy v této souvislosti upozornil, že klasická představa o komparatistice jako o vědě zabývající se výhradně teorií a dějinami nadnárodních literárních vztahů je úzce propojena s historií již nefunkční definice této disciplíny, která vznikla v padesátých letech 20. století. Požadavek metodologického, oborového i obsahového rozšíření směrem k příbuzným humanitním vědám vychází nejen z radikální proměny badatelského paradigmatu, ale i z odlišné společenské situace na začátku 21. století, která vedla k větší intenzitě cestování, vzájemných styků, migrace a k hlubšímu „propletení“ jazyků, etnosů, poetik, ideologií apod. Je zřejmé, že teoretická reflexe tohoto složitého vztahu může obohatit tradiční obzory a způsoby našeho srovnávání. Saussy navrhl, aby Asociace navázala vztahy s „přátelskými“ či „spojeneckými“ badateli, kteří nejsou primárně vnímáni jako „komparatisté“, ale jejichž přístup nutně zahrnuje srovnávací rozměr: jedná se o početnou skupinu překladatelů umělecké literatury, spisovatelů a publicistů, dramaturgů a redaktorů, kteří pro nejrůznější potřeby veřejnosti intertextuálně upravují slovesná díla. Jedním z úvodních řečníků gruzínského kongresu by proto mohl být světoznámý spisovatel Mario Vargas Llosa, držitel Nobelovy ceny za literaturu za rok

2010. Na druhou stranu, jak ukázala žádost výboru *Biblické reflexe a srovnávací literatury*, jemuž předsedá čínský komparatista Zhang Hui, o trvalou integraci do organizačního schématu kongresu, jakékoli oborové a metodologické „otevření“ přináší i ideologicky nežádoucí sémantické konotace, které vyvolávají znepokojení nad nežádoucími „politizujícími“ průniky, např. nad zařazením srovnávací religionistiky do klasické komparatistiky. Zejména někteří evropští a američtí členové Výkonného výboru Asociace vyjádřili obavu ze sinocentrického zaměření této komise, která je ve skutečnosti spíše orientována na vztahy mezi Čínou a světem a která „biblické uvažování“ směřuje nikoli k literatuře, ale k náboženskému smyslu. Badatelský důraz by měl být kladen i na jiné než čínské tradice: rozmanitost musí znamenat nejen zastoupení různorodých geografických lokalit, ale také intelektuální diverzitu. Navíc samotný pojem „biblický“ může být používán ve dvojnásobném významu: jako synonymum pro „posvátný, sakrální“ text a pro jakýkoliv psaný text s biblickou problematikou, což by v tomto pojetí více korelovalo s koncepcí světové literatury.

Na závěr našeho informativního příspěvku lze doplnit, že Česko-slovenská asociace komparatistů připravila výzvu pro monotematicky koncipované číslo časopisu *World Literature Studies* (2/2022) psané v angličtině s názvem *Světová literatura z pohledu „malých“ a „velkých“ literatur* věnované XXIII. kongresu AILC/ICLA. Editoři čísla Róbert Gáfrik a Miloš Zelenka, kteří domácí i zahraniční kolegy vyzývají ke spolupráci, respektovali globální tematiku sjezdového jednání a svou pozornost zaměřili na rozmanitá označení pojmu světové literatury, který nepřestal být předmětem intenzivní diskuse srovnávacích literárních vědců. Třeba že se kromě termínu světová literatura používají další jako „literatura světa“, „světovost literatury“, „světový literární systém“, „světová literární republika“ apod., metodologické rámce diskuse o tomto pojmu nejzřetelněji nastavili Pascale Casanova, Franco Moretti, David Damrosch a Haun Saussy, kteří tento termín chápou jako systém, do něhož texty vstupují prostřednictvím tzv. velké literatury nejčastěji psané anglicky.⁴ Historické zkušenosti středo- a východoevropských literatur však poukazují na skutečnost, že metodologický diskurs nemůže disponovat jediným způsobem nebo typem studie a že se, naopak, v literárněvědné praxi realizuje v různých jazycích a v různých mocenských vztazích. Teoretici z těchto zemí zpochybňují představu takové „sítě“ či standardizovaného kánonu, který by znamenal akceptaci nerovnosti jako určitého epistemologického rámce a způsobu prezentace kodifikujícího binární opozice „rozvinutosti“ a „nerozvinutosti“ nebo „centra“ a „periferie“. Na druhou stranu však není možné ignorovat reálnou sílu této hegemonie, která se proklamuje jako univerzální. Předkládané číslo si proto klade za cíl teoreticky a literárněhistoricky prozkoumat proměnlivé (nejednoznačné) fáze procesu, jehož prostřednictvím se dflá z „periferních“ literatur stávají tzv. světovými, resp. upozornit na nejrůznější intra- a extraliterární fenomény (příklad, jazyk, žánr, téma, kulturněhistorická tradice, reklama, vztah k médiím, postoj k jinakosti, recepce, způsob lektury, předpoklady distribuce apod.). Sem lze i zařadit problematiku vzájemného vztahu a diskontinuitního dialogu „menšinových“ a „většinových“ konceptů

4 POKRIVČÁK, Anton – ZELENKA, Miloš: *Teorie světové literatury na XXII. kongresu ICLA/AILC v Macau*. *Slavica litteraria* 22, 2019, č. 2, s. 87–96. Tíž: *Světová literatura v diskusi*. *Slavica litteraria* 23, 2020, č. 2, s. 181–183.

světové literatury, a to s důrazem na lokální tradice myšlení o tomto fenoménu, resp. připomenout tradici těchto výzkumů zejména ve střední a východní Evropě.

Nezbývá než doufat, že „mezičas“ česko-slovenské komparatistiky brzy skončí a nejen virtuální účast našich zástupců na kongresu v Tbilisi potvrdí důstojnou pozici domácí srovnávací literární vědy. Nejde však jen o publikované příspěvky či o odpřednášené referáty, které můžeme prezentovat v online formátu. Především se jedná o kuloární diskuse, lidská setkávání a intelektuální potěšení ze společného sdílení badatelských aktivit. Jak připomněla Sandra Bermannová, „naše ambice [...] musí být poznamenané neustálým respektem a zvědavostí k různým literárním a kulturním projevům celého světa a [...] a také musí fungovat ve službách každodenního světa a jeho vzdělávacích institucí“.⁵

Prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz

5 BERMANN, Sandra: *Un message de notre Présidente*. AILC-ICLA Newsletter, 2021, č. 8, s. 19, 15. 5. (překlad M. Z.).

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

